

PÓDÖR LEA

*egyetemi docens**SZE Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar*

Joguralom, salamoni ítélet és nehéz esetek – MacCormick teóriája a bírói döntéshozatalról

ABSZTRAKT

A tanulmány Neil MacCormick skót jogtudós bírói döntéshozatallal kapcsolatos nézeteit mutatja be és elemzi. MacCormick jogalkalmazás-felfogása a jogelméleti irodalom egyik legérdekesebb vitájához kapcsolódik: hogyan döntse el a bíró az ún. könnyű és nehéz eseteket, s egyáltalán milyen ezen eseteknek a természete, illetve mi jelenti a megkülönböztetésük alapját. Az elemzés kiindulópontjául a szerző két műve szolgál (Legal Reasoning and Legal Theory; Rhetoric and the Rule of Law – A Theory of Legal Reasoning) – ezek segítségével remekül rekonstruálható, hogyan lehet érvelni az esetproblémáról a modern jogállami keretek között. MacCormick szintetizálja a jogelméleti hagyomány értékes elméleteit, s a nehéz eset megoldásának problémájára úgy keres választ, hogy az mindenben eleget tegyen a jogállamiság által a bírói jogalkalmazással kapcsolatban megfogalmazott követelményeknek. Mindezek mellett a Bibliából ismert salamoni ítélet segítségével reflektál a bírói hivatás legkomplexebb kihívására, az univerzalizmus és a partikularizmus igényei között kitapintható feszültségre.

Kulcsszavak: MacCormick ■ könnyű eset ■ nehéz eset ■ joguralom
■ salamoni ítélet ■ univerzalizmus ■ partikularizmus

I. BEVEZETÉS

A könnyű eset-nehez eset probléma a jogelméleti hagyomány kitüntetett figyelemben részesített dilemmája. A bíró döntéshozatalnak e különös szempont mentén való elemzése sok kiváló jogfilozófust elmélyülten foglalkoztatott, és foglalkoztat a mai napig (lásd pl. Leibniz, Hart, Dworkin, Schauer, Szabó vagy Bencze munkásságát). Neil MacCormick skót jogtudós életműve is e körbe sorolható, aki előszeretettel foglalkozott a jogalkalmazás-jogértelmezés kérdéseivel. Két művét fogjuk alapul venni a könnyű és nehéz esetekkel kapcsolatos gondolatív felépítéséhez:

a *Legal Reasoning and Legal Theory* (1978, 2003) és a *Rhetoric and the Rule of Law – A Theory of Legal Reasoning* (2005) című munkákat.

Az elemzés elején szólni kell arról, hogy mi MacCormick koncepciója a jogalkalmazás sémájáról. A jogalkalmazás bevett módjainak (deduktív,^[1] eset-^[2] és argumentációs^[3] módszer) elemzése során kitűnik, hogy önmagában nem elégséges egyik vagy másik metódus, illetve nem feltétlenül ragadható meg a tiszta, egymástól elkülönült formájuk. MacCormick munkásságát pont az teszi a jogelmélet számára igazán szimpatikussá, hogy az alapmodellek szintézisére törekszik. Több művében is visszaköszön, hogy az alapsémának a dedukciót, a jogi szillogizmust tekinti, s ezt a jelen kornak megfelelő közegbe helyezi: a jog argumentatív közegébe. A jog régi időktől fogva argumentatív karakterű, sokak szerint maga az argumentáció a jog egyik eszményeként fogható fel.^[4] Ez a bizonyos karakterjegy tartja mozgásban a jog birodalmát: hogy megállapítható legyen, mely érvek a legerősebbek, tesztelni kell az érvek erősségét, a jogászok pedig mindig a lehető legjobb, legalkalmasabb formára kívánják hozni az érveket. Ez nem egy egzakt tudomány, hanem sokkal inkább gyakorlati képesség, ahol is sok múlik a tudáson és a tanuláson.^[5] Az argumentatív jelleg ellenére a jogalkalmazási alapséma viszont a jogi szillogizmus. MacCormick úgy teszi ezt a módszert alkalmassá az argumentatív karakterrel való összekapcsoláshoz, hogy orvosolja az alapséma gyengébb pontjait.^[6] A jogi szillogizmus keretet nyújt a műveletnek, ahol a bíró általánosan megfogalmazott szabályokat alkalmaz, az eset tényei narratív karakterrel bírnak, s mindig lehet vitatni (argumentumok felsorakoztatásával) az állításokat és azok igazolásait.^[7]

Terminológiáját illetően fontos megvilágítani néhány dolgot. Élete utolsó éveiben megjelentetett nagy hatású kötete, a *Rhetoric and the Rule of Law* című munka egyik jelszava a koherencia, melyet a szerző nem csupán a jogforrások tekintetében ír elő, hanem a döntéseknél is; ennek megfelelően értekezik normatív és narratív koherenciáról. Ebből a nézőpontból nyújt alapot egy lehetséges esetfogalomhoz is, ami sajátosan „maccormicki” környezetben elhelyezett. Az esetek nála narratív alaphelyzetet jelentenek, s „ (...) úgy olvassuk őket, mint egy parti-

[1] Wróblewski, 1996, 209.

[2] Vandeveld, 2011, 50-53.

[3] Szabó, 1998, 51-74.

[4] Szabó, 2010, 81-87.

[5] MacCormick, 2005, 14-15.

[6] A dedukciós eljárás általános nehézsége, gyengesége abban rejlik, hogy a jogi érvelés nagyfokú bizonytalanságot képes előidézni; a bíró nem tud határozott konklúzióra jutni, ha csak egyszerűen a szabály és a tények közötti nyelvi megfelelésre koncentrál. A nyelvi aspektus komplexitása az általános terminológia használatában van: gyakran megesisik, hogy a peres felek helyzetét többféle tényállással le lehet írni, így akár kettőnél több lehetséges alternatíva is előáll mint premissa minor. A végkövetkeztetés annak a függvénye lesz, hogy a jogalkalmazó végül melyik premissa minort választja. A szabályban foglalt fogalmak (osztályok) pedig az általánosítás igen magas fokán állnak, de végső soron ez a jogalkotás követelménye – mely egyúttal okozója a jogalkalmazás számos nehézségének is. Ld. Vandeveld, 2011, 95-96.

[7] MacCormick, 2005, 33-43.

kuláris jelleg történeteit”.^[8] Kortárs kollégájára, Steven J. Burtonre^[9] hivatkozva hívja fel az így felfogott esetfogalmat: „(...) az eset egy esemény rövid története, amelyben az állam egy partikuláris, konkrét vita elintézése érdekében cselekedett, vagy cselekedheti”.^[10]

II. A BÍRÓI DÖNTÉSHOZATALBAN REJLŐ LEGNAGYOBB KIHÍVÁS: A KÖNNYŰ ESET ÉS A NEHÉZ ESET KÖZÖTTI HATÁRVONAL MEGHÚZÁSA

A könnyű eset-nehéz eset kategóriapárt MacCormick a *clear case* – *hard case* terminusokkal jelöli.^[11] Valóban indokolt lehet a széles körben alkalmazott *easy case* terminus helyett az árnyaltabb *clear case* fogalom foglalkoztatása; a *clear* jelző fordítása lehet egyértelmű, világos – ezeket a továbbiakban az elemzés is váltakozva alkalmazza, s egyébként MacCormick is utal rá, hogy szerencsésebbnek véli a *clear* jelző alkalmazását az *easy*-hez képest. A kifejezés mögöttes tartalma a következő: a szerző két, e kérdésben releváns, s a jogértelmezéssel kiemelten foglalkozó művében több jogeset segítségével illusztrálja, hogy adott szituációban hiába fogalmaz világosan a szabály, ha az eset s az abban elérni kívánt konklúzió maga nem egyértelmű. Bizonyos ügyek kapcsán ugyanakkor biztosak lehetünk az egyértelműségben, a szerző szerint általában ilyenek az adójogi, a birtokjogi vagy a biztosítási jogi kérdéseket tartalmazó jogesetek.^[12]

A nehéz eset MacCormicknál hol *hard case*-ként, hol *problematic case*-ként szerepel. A nehéz eset szerinte az utóbbi néhány évtizedben megváltoztatta a jelentését, s ez főleg a dworkini hatás miatt van – Dworkin ugyanis úgy értelmezte a jelenséget, amely alkalmat ad a jó törvények felkutatására (*hard cases make good law*). A nehéz esetet egyébként úgy kell érteni, mint „(...) amelynél nehézség van a jogértelmezésben, ahol is erős érvek szólnak mindegyik versengő magyarázat és értelmezés mellett a felek közbenjárása miatt”.^[13] A nehézségek bizonyos típusait is ki lehet olvasni a sorok közül: a relevancia problémájával összefüggő nehézség, értelmezési probléma s az osztályozó fogalmakba sorolással, az értékeléssel vagy a bizonyítással kapcsolatos problémák – ezek a skót jogtudós szerint ki is merítik a jogi kérdések problematizálásának lehetőségeit.^[14]

[8] MacCormick, 2005, 33-43.

[9] Steven J. Burton az Iowa College of Law professzor emeritusa. Főként szerződési joggal foglalkozik, de a jogértelmezés kapcsán is jelent meg könyve, ld. Burton, 2006.

[10] MacCormick, 2005, 219. [8].

[11] A jogelméleti irodalomban a könnyű eset fogalmának bevezetése és alkalmazása az általános, de néhány szerző, így például Hart (vagy MacCormick) nem mindig erre a fogalomra utal. Hart néha egyértelmű esetekről beszél, tehát ő is alkalmazza a *clear case* terminust. Vö. Hart, 1995, 149.

[12] MacCormick, 2005, 51.

[13] MacCormick, 2005, 50.

[14] MacCormick, 2005, 50-51.

MacCormick visszaütal egy régi jogi mondásra: *hard cases make bad law*, vagyis: a nehéz eset rossz törvényt (szabályt) szül.^[15] A mondásnak az eredeti jelentése az, hogy adott esetben a szabályalkalmazásnak igen komoly hatása lehet az érintettre, akinek a méltányolható helyzete szimpátiát keltett a bíróságban. Ilyenkor nagy a kísértés arra, hogy úgymond „erőltetett” jogértelmezést gyakoroljon a bíró, s ezzel el tudja kerülni a törvény szigorú behatását. Amikor ilyen helyzet áll elő, a döntéshozó kétségkívül nehéz helyzetben van, s a döntés tisztaságát, egyértelműségét úgy éri el, hogy a törvény valódi arcát kivételekkel és erőltetett értelmezéssel takarja el, csak, hogy az egyedi ügyben elérhető legyen az igazságosság (méltányosság). MacCormick rámutat arra, hogy a mondást buzdításként lehet érteni: a bíróság „lazítson” a szigorú szabályon az ügy kivételes egyéni nehézsége miatt. Jó példája ennek a megoldásnak a sokat idézett *Regina vs. Dudley and Stephens*-ügy;^[16] a hajótöröttekre nem volt alkalmazható védekezésként a végszükség, mivel a bíróság elnöke szerint, ha így tettek volna, akkor hasonló kényszerhelyzetekben mindenki „bíró lehetne a saját jogán”, vagyis a bíróság szemet hunyna olyan ügyek felett, melyekben a túlélés csak más kárán (vagyis ártatlan személy életének elvételével) biztosítható. Nem lehet tagadni, az ügy egyértelműen nehéz eset, de attól még „nem szülhetett rossz törvényt”.^[17]

Hasonló, de kevésbé drámai példát szolgáltat a MacCormick által felhívott *Daniels vs. White and Tarbard*-ügy.^[18] A tényállás szerint Mr. Daniels egy pubban vásárolt egy üveg limonádét, hazavitte, s feleségével mindketten ittak belőle. Mint később kiderült, a limonádeban karbolsav volt, s ettől ő is és a felesége is megbetegedett. Az érintettek beperelték a gyártókat, akiket viszont a bíróság nem talált felelősnek, mert nem sértették meg a gondosságkövetelményét a gyártási és a palackozási folyamatban. A bíróság úgy látta, helyettük az a vendéglátós felel (a *Sales of Good Act* értelmében), akitől a limonádét vették a felperesek – a vendéglátós a kárt okozó hibás termék eladója. A bíróság elismerte, hogy a jog meglehetősen szigorú a vendéglőssel, aki igazából egy teljesen vétkes sze-

[15] A szállóige Oliver Wendell Holmestől származik, aki a Northern Securities Co. v United States, 193 US 197, 400 (1904) ügyben fogalmazott így – az ítéletben egyébként nem a többségi véleményhez csatlakozott, hanem különvéleményt írt. „(...) great cases like hard cases make bad law” – szól az eredeti idézet, vagyis „(...) a nagy jelentőségű eset, mint a nehéz eset is, rossz törvényt szül”. A holmesi gondolat megértéséhez nem árt tisztázni a bírójogtudós azon megállapítását, miszerint a common law érdeme abban van, hogy először eldöntik az esetet, s utána állapítják meg a „szabályt” (vagyis a ratio decidendi). Ez az alapbeállítódása akkor sem dől meg, ha a bíró az ún. nagy jelentőségű esetekkel (great cases) vagy nehéz esetekkel találkozik, mivel Holmes számára ezeknek az eseteknek az eleven-sége helyes megoldást tud szolgáltatni a meglehetősen partikuláris szituációban, s ezen eleven-ség akkor is szembetűnő, ha a helyes megoldásnak negatív hatása lesz a jövőre vagy más esetekre nézve. Lásd bővebben Schauer gondolatait a kérdésről: Schauer, 2006, 883-884.

[16] Her Majesty The Queen v. Tom Dudley and Edwin Stephens (1884) 14 QBD 273 DC.

[17] Mint tudjuk jól, az ügy megoldása az lett, hogy az elkövetők helyzetének méltánylását a királynő a kegyelem gyakorlásával orvosolta. Ld. Mallin, 1967, 407.

[18] Lásd Daniels and Daniels v. R. White & Sons Ltd. and Tarbard 8 (1938) 4 All E.R. 258.

mély, de a jog annyira világosan fogalmaz, hogy nem lehet mást kiolvasni belőle, mint az eladó felelősségét.^[19]

Egy régi parancs értelmében „nem lehet kétségbe vonni a jog tételezett és kötelező erejű szabályait”.^[20] Teljesen világos, hogy ha nem élne ez a parancs mindenütt, ahol bíróságok működnek, akkor az érvényességi tézis bármiféle formája bukásra lenne ítélve. A bírói döntésekkel szemben mindenekelőtt az az elvárás, hogy ne csupán igazoltak legyenek (az igazolást el lehet érni a következőkben való érveléssel, analógiával vagy éppen elvekkkel), hanem az is szükséges, hogy az ítéletek összeegyeztethetők legyenek a fennálló szabályokkal, és ellentmondás-mentesség jellemezze őket. MacCormick szerint ez utóbbi követelmény szorosan összefügg az értelmezés kérdésével, s viszonylag sok a vita az írott szabályok helyes értelmezésével kapcsolatban. Éppen ezért kissé kritikus a szabályskepticistákkal kapcsolatban – az irányzat egy igen radikális verziója nagyon káros lenne, ugyanis azt jelentené, hogy a törvények és az esetjog minden körülmény között bizonytalanok és homályosak, s így nincs is egy kijelölt határ a magyarázat és értelmezés megfelelő tartománya számára.^[21]

„(...) Össze kell kapcsolni a jogértelmezésre vonatkozó álláspontokat és egy bizonyos túlzott leegyszerűsítést, ami egészen idáig el volt tűrve. Ez idáig ugyanis elfogadottnak számított, mindenféle érv nélkül, hogy van egy relatíve egyszerű megkülönböztetés az egyértelmű esetek és a nehéz esetek között.”^[22] Az egyértelmű esetekben a döntés igazolása dedukcióval történik, melyben egyértelműen megállapított szabályokat alkalmaznak (ez az elsőrendű igazolás). A nehéz esetenél eleve problémák vannak az értelmezéssel, a relevanciával és az osztályba való besorolással, emiatt ún. másodrendű igazoláshoz kell folyamodni. A nehéz esetekben „a dedukció akkor kap szerepet, amikor az argumentáció legérdekesebb része, vagyis a szabályozás lefektetése már megtörtént”.^[23] A nehéz esetekben tehát a dedukció csak akkor alkalmazható, ha az értelmezési problémákat már sikerült megoldani. A másodrendű igazolás a következőt takarja: az értelmezést a következményeknek a perspektívájából kell igazolni, s ezáltal lesz látható, hogy a döntés koherens a jogrendszer alapjául szolgáló szabályokkal és értékekkel. A másodrendű igazolásban MacCormick szerint leginkább a következő argumentumok kapnak helyet: a következményekből való érvek (*argumentum ad consequentiam*) és konzisztencia-argumentumok.^[24]

Ugyanakkor a probléma ott jelentkezik, hogy a kétféle esettípus elhatárolására nem lehet egy világos választóvonalat kijelölni. A szerző példája a követ-

[19] MacCormick, 2005, 49.

[20] „Thou shalt not controvert established and binding rules of law.” Ezt a mondást, s abban a rule-utalást az angolszász jogban irányadónak tekintik mind a törvényi jogra, mind pedig a ratio decidendi-ből formálódó „szabályra”. Ld. Norrie, 1991, 169.

[21] MacCormick, 2003, 195-197.

[22] MacCormick, 2003, 197.

[23] MacCormick, 2003, 197.

[24] Feteris, 2017, 96.

kező: „P” felperes panasszal él „D” alperes ellen, s álláspontja alátámasztása kapcsán viszonylag szerencsés a helyzete: „p” tények lehetővé teszik számára a „ha p, legyen q” szabály felhívását. A védekezés viszont kétséget támaszt a tényekkel kapcsolatban, vagy éppen „P” keresetének jogi megalapozását vitatja. McCormick számára az utóbbi az érdekes: mivel jár vajon, ha „P” fel akar hívni egy szabályt, de „D” olyan érvre hivatkozik, mely a szabály értelmezését érinti, vagy az eset tényeinek a szabály alá sorolhatóságát? Ez a taktika sokszor sikeres, de előfordul, amikor nem tud lendületbe jönni – ezt jól példázta a Daniels-ügy, ahol is White egy üveg limonádéjának az eladása nem a *Sales of Good Act* szerinti eladás volt. Ennek pontosan a fordítottja történt a *Donoghue vs. Stevenson*-ügyben,^[25] ahol „P” volt az, akinek az összes kétséget és kétértelmőséget fel kellett kutatnia, hogy megmutassa, a látszólag ellentétes esetjogot úgy lehet magyarázni, és a törvényeket úgy lehet értelmezni, hogy az megfeleljen az általa elérti kívánt célt magában foglaló szabályozásnak – s ez „P” szerint nem lesz ellentétes a jog helyes értelmével. A konklúzió tehát az, hogy sok olyan ügy van, mint a Daniels-eset, ahol a tények nem kérdőjelezhetők meg, és az egyértelmű szabály alkalmazása sem kétséges. McCormick részkonklúziója: az a vonal tehát, amely egy ilyen esetet elválaszt az olyan valóban vitás esettől, mint amilyen a Donoghue-ügy is volt, korántsem éles.^[26]

A Daniels-eset, és az annak révén bemutatott deduktív jogalkalmazási séma tulajdonképpen az egyértelmű esetekben való döntéshozatalt példázza. Amikor tehát világos a bíró számára, hogy a „ha p, legyen q” szabály mit is jelent adott kontextusban, tehát amikor a „p” tények és a szabály minden akadály nélkül a „q” konklúzió felé mutatnak, akkor egyértelmű eset áll fenn. McCormick szerint az ilyen módon történő jogalkalmazás (deduktív szillogizmus) mindenben megfelel a joguralom követelményeinek: a művelet kiszolgálja a formális igazságosság követelményét, ebből viszont arra jutunk, hogy a logikai érvényesség miatt a hasonló eseteket hasonlóként kell kezelni.^[27] A szerző tisztázza a világos, egyértelmű esetek típusait is.^[28] „Azok az esetek tehát, melyeknél a döntést egy egyszerű deduktív érv adja, azok, melyekben: a) nem merült fel kétség a szabály értelmezésével vagy a tények osztályba sorolásával kapcsolatban; b) senki nem vitatott semmit, vagy senki nem tett vitatható állítást; c) ha elő is fordult a b)-

[25] Ez az ügy a termékfelelősség egyik fontos, precedens értékű esete. A felperes palackozott gyömbérsört vett, melyet az alperes gyártott és palackozott. Mivel a palackok nem voltak átlátszóak, nem is tűnt fel, hogy az üvegben egy oszladozó csiga darabjai vannak; a felperes ivott a sörből, s beteg lett tőle. Emiatt perelte tehát a gyártót, s egyébként pernyertes is lett. A bíróság szerint annak a termékgyártónak, aki azzal a szándékkal forgalmaz termékeket, hogy azok az előállított formában jussanak el a fogyasztókhoz, tudnia kell, hogy az előállítás és a csomagolás közben gondosan kell eljárnia – ellenkező esetben az itt jelentkező gondatlansága a vásárlónak sérelmet okozhat, amiért pedig felelősséggel tartozik. Lásd *Donoghue vs. Stevenson* (1932) UKHL 100 és Neyers, 1999, 475-518.

[26] McCormick, 2003, 197-198.

[27] Feteris, 2017, 100., 102.

[28] Ezek nagyjából lefedik azokat a kategóriákat, amelyeket Szabó is a könnyű eset variánsaiként nevez meg. Vö. Szabó, 2005, 50-51.

ben megfogalmazott körülmény, akkor azt a bíróság elutasította, mert túl meszterkéltnél vagy túl erőltetett volt.”^[29] Ezekkel az egyértelmű esetekkel az a helyzet (s főként az a) és b) típusra érti ezt MacCormick), hogy a jogi híradások számára nem lesznek érdekesek, mivel nem érik el azt a jelentőséget, hogy a különféle beszámolóik és így a nyilvánosság úgy mond „vezető ügynek” tartásák.^[30]

A nehéz esetenél a megoldást a másodrendű igazolás szolgáltatja. Mint fentebb jeleztük, háromféle probléma jelentkezik a nehéz esetek eldöntésénél: a szabályra vonatkozásával kapcsolatos nehézség (más néven relevanciaprobléma), értelmezési probléma, s az osztályozó fogalmakba sorolással kapcsolatos problémák.^[31] Ami az értelmezési problémát illeti: itt a „ $p \rightarrow q$ ” szabállyal az a helyzet, hogy a kétértelműsége miatt vagy » $p' \rightarrow q'$ «, vagy » $p'' \rightarrow q''$ « értelmezésként áll meg, tehát két lehetséges alternatíva közül kellene választani; amennyiben a választás megtörténik, akkor lehet dedukció segítségével igazolni a megoldást, bár MacCormick is szkeptikus ezzel, mert azt írja, a választást nem lehet ezzel a módszerrel megfelelően megerősíteni.^[32]

A relevancia problémája kifejezi, hogy „P” felperes hiába kívánja hivatkozni a „ $p \rightarrow q$ ” szabályt, ha az nem vonatkozik az esetre; mondhatnánk, nincs olyan szabály, melynek értelmében „p” tények fennállása a „q” konklúzióra mutatna. A skót jogtudós szerint a bírónak itt különösképpen arról kell döntenie, mely tények relevánsak jogi értelemben; gondoljunk vissza a már ismertett Donoghue vs. Stevenson-ügyre: törvényt nem talált a bíróság, illetve az esetjog alkalmazása sem vezetett eredményre, mert egy hasonló ügy sem fedte az adott tényállást. A nagy kérdés az volt, hogy a felperes által felvonultatott tények mennyiben relevánsak, s ezek megállapíthatósága elegendő lesz-e a felperesi sérelem orvoslására.^[33]

A harmadik kategória, az osztályozó fogalmakba sorolás kapcsán fennálló probléma pedig újra a tények világába helyezi a dilemmát. Ezt MacCormick a *MacLennan vs. MacLennan*-üggyel szemlélteti: a férj válókeresetet nyújtott be felesége ellen, s házasságtörésre hivatkozott. A pár 1952-ben kötött házasságot, s nem sokkal később megromlott a kapcsolatuk; ekkor Mrs. MacLennan elköltözött Skóciából az USA-ba, 1955-ben pedig életet adott egy gyermeknek, aki donor közreműködésével, mesterséges megtermékenyítés útján fogant. A bíróságnak azt kellett tehát eldöntenie, hogy a donor útján végzett mesterséges megtermékenyítés beletartozik-e a házasságtörés kategóriájába, vagy sem.^[34] Alkalmazható-e tehát a „ $p \rightarrow q$ ” szabály az esetre? MacCormick szerint ez a kérdés nagyon hasonlít az értelmezési problémához, de attól eltérő. Az osztályba sorolással kapcsolatos kérdések nem jogkérdések, hanem ténykérdések. Az

[29] MacCormick, 2003, 199.

[30] MacCormick, 2003, 200.

[31] MacCormick, 2005, 50-51.

[32] MacCormick, 2003, 67-68.; Feteris, 2017, 104.

[33] Feteris, 2017, 104-105.

[34] *MacLennan v MacLennan* 1958 S. C. 105; 1958 S. L. T. 12.

alperes szerint a mesterséges megtermékenyítés nyilvánvalóan nem meríti ki a házasságtörés kategóriáját, mivel nem sorolható a fogalom alá. Vagyis: mit tegyünk a sztenderd formájú szabályunkkal, ha az „r”, „s” vagy „t” tények állnak fenn, melyek a „p” tényanyag példái lehetnek? Alkalmazható-e ezekre a „p(¬r, s, t) → q” szabály? A kérdést úgy kell megválaszolni az osztályozó kategóriákba való sorolásnál, hogy meg kell nézni, miként lehet átformálni a tényeket jogi terminusok kategóriáivá.^[35]

Az eddig leírtak még nem érintették a MacCormick által jelentősnek titulált érveket. Az értelmezési érvek abban nyújtanak segítséget, hogy a jogi döntéseket racionális úton lehessen igazolni. A szerző a következő argumentum-kategóriákat veszi sorra: nyelvi argumentumok, szisztémás argumentumok és az *argumentum ad consequentiam*. A nyelvi argumentumok alapja az, hogy a szavak közönséges vagy gyakorlati jelentéséből származtatott érveknek értelme van, s értéket tudnak közvetíteni. A nyelvi érvek a szavaknak a hétköznapi nyelvben használt egyszerű jelentésének vonzerejére vonatkoznak. Ezek érintik mindazon kifogásokat, melyeket a jogászok emelnek a szavak egyszerű jelentése kapcsán – s mely jelentések elsősorban a közönséges nyelvben jelennek meg. A kritika azért heves ezen argumentumokkal szemben, mert sokszor hamis feltelezéseket fogalmaznak meg a nyelvvel és a szemiotikával kapcsolatban, de igazából minden esetben arra kellene koncentrálni, hogy ez a típusú érv miként lehet meggyőző egy adott kontextusban. A szisztémás érvek sajátossága az, hogy a jogi szövegek elfogadható megértése érdekében dolgoznak, ti. úgy kell megérteni a jogi szöveget, mint ami a jogrendszer részeként jelenik meg. Komplet listát nem lehet nyújtani az ebbe a kategóriába tartozó érvekről, MacCormick is csak a legjelentősebbekkel foglalkozik: kontextuális harmonizáció (bármiféle problémás terminust az egész törvény, illetve a kapcsolódó törvények fényében kell értelmezni); precedensből való érvelés (ha egy törvényi rendelkezés már előzőleg bírói értelmezés tárgya volt, akkor a korábbi értelmezésekkel összhangban kell interpretálni); analógiából való érvelés (ha egy törvényi rendelkezés jelentős mértékben analóg más törvények hasonló rendelkezéseivel, akkor ez jó alapot teremt arra, hogy az értelmezés ezt az analógiát folytassa); konceptuális/logikai érv (ha a törvényi rendelkezés jogi terminus technicist tartalmaz, azt úgy kell értelmezni, hogy az értelmezés következetes legyen a jogrendszer egész összefüggését tekintve); általános alapelvekből való érv (a törvényi rendelkezések értelmezését mindig az általános alapelvekkel összhangban kell végezni); történetiségből való érvelés (a törvények értelmezése az évek során a körülményekkel együtt változik, s ezt figyelembe kell venni az érvelés során).^[36]

A nehéz eset megoldása szempontjából az érvek közül az ún. következményekből való érvelés (*argumentum ad consequentiam*) érdemel kitüntetett figyelmet, mely az argumentumok harmadikként említett csoportját öleli fel. Tudni kell, hogy a törvények nem véletlenszerűen válnak a joguralom alapjává, hanem

[35] MacCormick, 2003, 93-95.

[36] MacCormick, 2005, 123-132.

törvénykezési döntések eredményeképpen, melyeket a kormányzat támogat, és amelyek elfogadásában parlamenti képviselők játszanak szerepet. A jogalkotás tulajdonképpen arra való, hogy ki lehessen fejezni a társadalmilag releváns értekeket. A jogalkalmazás kapcsán, a másodrendű igazolás esetében az alkalmazandó szabálynak az értelmezés során elfogadható következményei vannak. Két típusa van az *argumentum ad consequentiam*-nak: a választott szabályozás ténybeli következményei és a szabályalkalmazás logikai következményei. A nehéz eset kapcsán az értelmezési vagy az osztályba sorolási problémákat felvonultató típus esetén a következményekből való érvek mindig relevánsnak lesznek. MacCormick számára az érvek az univerzális szabály következményeit érintik, vagyis nem a döntés specifikus következményeit az érintett felekre nézve. A formális igazságosságnak (ami a joguralom egyik lényeges elvárása) megfelelő szabály értelmében az egyedi eseteket úgy kell kezelni, hogy mintául szolgálhassanak a jövőbeni esetek számára.^[37]

Összegezve tehát: a vitathatóság markáns kitapintása bonyolult dolog, még akkor is, ha egy adott időszakot, egy adott bíróságot veszünk vizsgálat alá. Arra is tekintettel kell lenni, hogy az eljárás fontos résztvevői a jogi képviselők, akiket pontosan azért bíznak meg a felek, mert ők tudják, milyen lépéseket éri meg megtenni a perben és melyeket nem. Mégis, mikor lehetünk biztosak abban, hogy világos esettel állunk szemben? Egyrészt biztosnak kell lenni abban, hogy az esetet teljesen lefedi a szabály, s a szabály értelmezése is megáll – itt leginkább a már említett *argumentum ad consequentiam* és az (alap)elvi argumentum segít, ezek igazolnak megfelelőképpen. Fontos, hogy a szabály és az értelmezés ne sértsék az igazságosságot és a *common sense*-szel kapcsolatos bírói felfogást sem.^[38] „Az-tán egyszer csak ott vagyunk a lényegében megtámadható közegben. (...) természetesen vannak könnyen eldönthető esetek, s ezt tudjuk is, amint szembejönnek velünk. De az átlátszóan tisztától a nagy kiterjedésűig tartó spektrumban’ senki nem tudja magabiztosan állítani (hacsak nem bolond az illető), hogy mikor ér véget az egyértelmű eset, és mikor kezdődik a nehéz eset.”^[39]

III. SALAMON ÍTÉLETE

MacCormick esetelmélete kapcsán fontos még kitérni az univerzalizmus és a partikularizmus kérdésére; ez a probléma tágabb értelemben összefügg az univerzália-vitával, a bírói jogalkalmazást tekintve pedig az általánosság vs. egyediség problémájával. MacCormick gondolataiból egyébként az rekonstruálható, hogy a skót jogtudós az univerzalizmus képviselője.^[40] A kérdés tárgyalása

[37] MacCormick, 2005, 132-133.; Feteris, 2017, 107-108.

[38] MacCormick, 2005, 228.

[39] MacCormick, 2005, 228.

[40] Ezt például sokan, akik a partikularizmus oldalán állnak, kritizálják is; így tesz például Michael

során példája egy ősi jogeset és annak eszményi bírója: Salamon király és a salamoni ítélet. Az univerzalizmus azt fejezi ki, hogy a szabályok és elvek mindig általánosak (általánosítással nyerjük őket, az egyedi esetek partikuláris sajátosságaiból), míg a gyakorlatban felvetődő esetek rendkívül egyediek; a bírónak e közegben az a feladata, hogy az általános szabályt úgy alkalmazza az esetre, hogy annak minden egyedi körülményét vegye számításba.^[41]

A szerző tehát a bírói döntéshozatal ezen örök dilemmáját a Bibliából ismert salamoni ítélettel példázza.^[42] Salamon úgy oldotta meg a híres vitát („ki a gyermek anyja”), hogy az ügy egyedi körülményeire koncentrált: a kardcsapástól való félelem és az anyák reakciója adják a salamoni ítélet esszenciáját. Egy ilyen döntés a mai modern családjogi keretek között egyáltalán nem lenne elképzelhető, de azt is hangsúlyozni kell, hogy a bibliai eset határozottan nem egy bürokratikus rutin része; csupán egy egyszeri esetről van szó. Jelentősége abban áll, hogy az egyedisége révén tudott hatásos lenni – ezért sajtóságosan „salamoni” az ítélet.^[43]

Detmold is. Lásd MacLean, 2012, 22-24.

[41] MacCormick, 2005, 78.

[42] Az eset lényege a következő volt. A Királyok első könyvében két nő kéri Salamont, állapítsa meg, melyikük a szóban forgó gyermek anyja. „Abban az időben két parázna nő jelent meg a királynál (...). Az egyik nő ezt mondta: »Kérlek, uram, én ezzel a nővel egy házban lakom, és én ott szültem nála abban a házban. Három nappal azután, hogy szültem, ez a nő is szült. Csak magunk voltunk a házban, nem volt velünk senki idegen; kettőnkön kívül senki sem volt a házban. De egy éjjel meghalt ennek a nőnek a fia, mert ráfeküdt. És fölkelt éjjelkor, elvette mellőlem a fiamat, amíg szolgálólányod aludt, és a keblére fektette, az ő halott fiát pedig az én keblemre fektette. Amikor reggel felkeltem, hogy megszoptassam a fiamat, láttam, hogy halott. De amikor reggel jól megnéztem, kitűnt, hogy nem az a fiú volt, akit én szültem.« Ekkor a másik nő ezt mondta: »Nem úgy van! Az én fiam él, a te fiad az, aki meghalt.« Amaz viszont ezt mondta: »Nem igaz! A te fiad halt meg, és az én fiam az, aki él!« Így vitatkoztak a király előtt.” 1 Kir 3,16-22 Az ügy azért is kiemelkedő, mert Salamon ekkor alkalmazza először az Istentől kapott bölcsességet, méghozzá a következő módon. „A király ezt parancsolta: »Vágjátok ketté az élő gyermeket, és adjátok oda egyik felét az egyiknek, másik felét a másiknak!« Ekkor azt mondta az élő gyermek anyja a királynak, mivel megesett a szíve a fián: »Kérlek, uram, adjátok neki inkább az élő gyermeket, csak meg ne öljétek!« A másik azonban ezt mondta: »Ne legyen se az enyém, se a tiéd, vágjátok ketté!« Ekkor megszólalt a király, és ezt mondta: »Adjátok annak az élő gyermeket, és ne öljétek meg, mert ő az anyja!« Egész Izráel meghallotta ezt az ítéletet, amelyet a király hozott, és félelemmel tekintettek a királyra, mert látták, hogy isteni bölcsesség van benne, és így szolgált igazságot.” (1 Kir 3,23-28.).

[43] Salamon kb. a Kr. e. X. században élt, a zsidó államalapítás pedig a Kr. e. XI. századra tehető. A zsidók bírókirályt kértek maguknak az államalapításkor, hogy ezzel is még hasonlatosabbá váljanak a környező népekhez. A Biblia kifejezetten említi, hogy Salamonnak isteni bölcsessége volt az igazságszolgáltatáshoz. A korabeli zsidó királyi ítélkezés elengedhetetlen része volt az uralkodásnak, s így a két kifejezés, az ítélkezés és az uralkodás szinonimái is egymásnak. A király az isteni bölcsességét használja fel a döntés meghozásakor, s nem a korabeli írott, ám kisszámú törvények szerint ítél. Állítólag Salamon olyan ritka tulajdonságokkal is rendelkezett, mint hogy értett az állatok nyelvén, s ki tudta fürkészni az igazságot az emberek tekintetéből is – ezért mondták, hogy tudása megkérdőjelezhetetlen. Megoldását tekinthetjük olyannak első olvasatban, mint ami megfelel az osztó igazságosság követelményének, hiszen a jogvita tárgyát (a gyermeket) ketté akarta vágni, hogy „jusson belőle” mindegyik anyának. Megeshet, a gyermek kettévágásával kapcsolatos kijelentés egy ügyes taktika volt a bírókirály részéről – tudhatta, hogy az igazi anya oly önfeláldozó, hogy a gyermek életének megmentése érdekében inkább lemond róla, és átengedi a másik nőnek a csecsemőt, mintsem hogy baja essen. Tény, hogy a királynak valóban kivételes bölcsessége, igen mély és megbízható intuíciója kellett, hogy legyen, mivel az ügyben a felek vallomásán kívül nem volt

A joguralomban azt „(...) láthatjuk, hogy a döntések igazolása szillogisztikus elemet tartalmaz, és arra koncentrál, megmutatva, milyen szabály lesz alkalmazva és hogyan. Ugyanakkor az is világos, hogy a folyamatban ennél több rejlik. A szabályok önmagukban nem képesek megoldani mindent, a klasszifikáció, az értékelés vagy a bizonyítás problémáit (...). Amint a jog alkalmazása problematizálva lesz, a felvetett dilemmát meg kell oldani. A kérdés csak az, hogyan.”^[44] MacCormicknál tehát ezért fontos Izrael egykori bölcs királyának eljárása, mert egy modellt mutat arra, mit kell tenni ilyen esetekben. Salamon döntési módszere mintha egy hatodik érzékre (morális érzék) tartozna, az intuícóra, aminek pontosan akkor lehet hasznát venni, amikor a szabályok hallgatnak. Ez a gondolat helyesbítést igényel: nem az intuíciót irigyelik tőle a bírúk, hanem inkább a bölcsességet, hiszen a joguralom keretei között semmilyen körülmények esetén nem lenne tartható az intuícóra való hivatkozás. MacCormick is megkísérel a salamoni ítéletből a modern korba helyezett néhány szabályesetet kreálni,^[45] s így valóságos rutineseteket állít fel (ha van szabály, mely egyértelműen tisztázza a biológiai anyát, úgy nem kell a salamoni ítélethez hasonló, partikulárisnak tetsző döntésről beszélni).^[46]

MacCormick szerint a salamoni döntésben rejlő partikularizmust nem szerencsés sem alulértékelni, sem pedig jelentőségét felnagyítani. A salamoni ítélet ugyan arról híres, hogy az eset egyedi vonásait értékelte, de ehhez több dolgot hozzá kell fűzni. „Adjátok annak az élő gyermeket, mert ő az anyja!”^[47] – szól az ítélet esszenciális része. Ebből az ún. „mert”-érvet kell kiemelni, hiszen ezáltal fejezte ki Salamon, hogy az anya-kapcsolat egy igazoló ok lesz, vagyis maga a „mert”-érv. A kard-dráma ad alkalmat az érv alkalmazására, megmutatja ugyanis, ki a gyermek igazi anyja. Ezt úgy kell érteni, hogy minden más hasonló esetben igazoló ok lesz a „mert”-érv – s mint tudjuk, az okok univerzalizálhatók.^[48] Ez nem azt jelenti, hogy minden normatív univerzália abszolút karakterrel rendelkezik, hiszen minden eset igényli, hogy az univerzalizálás mellett szerepet kapjon a konkrét kapcsolatok, körülmények értékelése. Amikor egy jogeset

- egyéb bizonyíték; az asszonyok világosan elmondták, éjszaka csak ők ketten és a két csecsemő tartózkodtak a helyiségben. Mindösszesen tehát két, egymással teljesen ellentétes vallomás állt rendelkezésére; az ehhez hasonló tényállást a modern jog és jogdogmatika a nehéz eset egyik válfajának tekinti. A kommentárok hivatkoznak arra is, hogy a király döntésének hátterében igen komoly, a korabeli zsidó társadalom mindennapi életét befolyásoló tényezők játszottak szerepet. Egyes értelmezések szerint a vitában álló asszonyok özvegyasszonyok voltak, rokonságban álltak, de a rokonsági fokok pontosítása vita tárgyát képezi. Ettől függetlenül, akárhogy is nézzük az ügyet, a döntés komoly súllyal esett latba a nők társadalmi megítélése, rokoni kapcsolataik fennmaradása, családi funkcióik megmaradása kapcsán – nem volt tehát mindegy, kiderül-e a valódi anya kiléte vagy sem. A kommentárok pontosan amiatt éltetik Salamon éles elméjét, mert a gyermek kettévágására való utasítással tudta, eléri a célját, s a parancs valódi reakciót váltott ki az asszonyokból. (ld. Rózsa, 1995, 344-345.; Szathmáry 2001, 51-52.; Cohen, 1998).

[44] MacCormick, 2005, 80.

[45] Ezeket ld. részletesen MacCormick, 2005, 81-82.

[46] MacCormick, 2005, 79-80.

[47] 1Kir 3,27.

[48] MacCormick, 2005, 88.

kapcsán annak egyediségéről esik szó, ezt úgy kell érteni, hogy meglehetősen valószínűtlen a megismétlődése – de a jog perspektívájából viszont típus-esetként kell elkönyvelni, tehát mint egy univerzálisan meghatározott helyzetet. Itt MacCormick példája a *Re A conjoined twins*-ügy;^[49] utal rá, hogy ugyan a szíami ikrek összenövésének sajátosságai nagyon egyediek minden egyes esetben, s ha az összenövés a jövőben valamikor ismét olyan esetet produkálna, amikor is elháríthatatlan lesz a szétválasztási procedúra – olyan áron is, hogy abba az egyik iker belehal. Tehát: ismétlődhet az a történeti tényállás, miszerint a szíami ikrek operációja megmenti X életét Y halálának árán, s ez egy igazolt konklúzió lesz a *Re A conjoined twins*-ügy okán.^[50]

Utolsó idekapcsolódó gondolatként az univerzalizálás szerepét kell nyomatékosítani az igazolási folyamatban. A jogfilozófusok egy része a partikularizmus mellett foglal állást, s úgy érvelnek: a partikuláris cselekedetek okai is partikulárisak és ténybeliek – de ez az állásfoglalás nem mutatja meg, hogy a partikuláris ok és a partikuláris cselekvés közötti kapcsolat nem egy lényeges univerzália. MacCormick szerint „[n]incs igazolás univerzalizálás nélkül; a motivációhoz nem szükséges univerzalizálás; de a magyarázat/indokolás generalizálást igényel. Ahhoz, hogy a partikuláris tények (vagy partikuláris indítékok, motivációk) igazolják (ind)okok legyenek, szubszumálni kell azokat egy univerzálisan tételezett, releváns magatartási elv alá, még akkor is, ha az az univerzália megtámadható. Mindezt a gyakorlati érvelésben alkalmazzák elég általánosan, s a jogi érvelésben is, amely pedig a gyakorlati érvelés egy részét teszi ki.”^[51] A joguralom egy olyan felépítmény, ami mindig ezt kívánja, attól függetlenül, hogy a jogrendszer egyedül jogszabályok, vagy ezenfelül precedensek is alkotják. A jogi eljárás egyik garanciális jellemvonása a nyilvánosság; a bírának kötelességük, hogy amit tesznek, azt világosan közöljék, tehát indokolják, miért helyes, ahogyan döntöttek – így válnak a joguralomban az indokok nyilvános in-

[49] Mary és Jodie egy hasuknál összenőtt máltai ikerpár, akik egy szíven és egy tüdőn osztoztak, s az egyik gyermek, Mary agya nem is fejlődött ki rendesen. A szülők mélyen vallásosak voltak, s emiatt nem járultak hozzá a szeparációs műtéthez; úgy gondolták, ha Isten akarta, hogy megszülessenek, az életük végéről is csak Isten dönthet. A manchesteri orvosi konzílium álláspontja az volt, hogy amennyiben nem választják szét az ikreket, mindketten rövid időn belül meghalnak, ha pedig megtörténik a beavatkozás, az nagy valószínűséggel az életképes testvér, Jodie életben maradását, s az életképtelen Mary halálát fogja jelenteni. Nem a szülők, hanem a kórház fordult tehát bírósághoz, s azt kérte, hogy a bírói fórum állapítsa meg a műtét megengedhetőségét; első fokon az operáció jóváhagyásáról döntött a bíróság, mely döntést a szülők megfellebbezték, s így került az eset a Court of Appeal elé. A gyermekekről szóló törvény lehetővé tette, hogy a bíróság felülírja a szülői döntéseket, amennyiben ez a gyermek érdekét szolgálja. Kérdéses volt tehát, hogy a műtét kinek a valós érdekét szolgálja: az egészséges testvérét egészen biztosan, de mi van az életképtelennek ítélt Maryvel? A halál valóban az ő érdekét szolgálná? A problémát családjogi, büntetőjogi és orvosi jogi kérdések halmaza jelentette. Ld. *Re A – conjoined twins case*, EWCA Civ. 254 (22 September 2000). Az ügy megítélését körbelengte egy nagy kérdés: vajon precedens értékű ügyet képezett-e általa a bíróság? A dilemma gyakorlatilag ugyanazon részkérdések körül koncentrált, mint azt MacCormick is szemléltette az univerzalizmus és partikularizmus leírásán keresztül. Lásd bővebben: Huxtable, 2001, 460.

[50] MacCormick, 2005, 88-91.

[51] MacCormick, 2005, 99.

dokokká, így válik láthatóvá az elfogulatlan igazságosság minden ügyben, mely szükségszerűen részesül az univerzalitásban, s akár a megtámadhatóságban is. Világos tehát, hogy a jogi döntések igazolása univerzalizálást kíván, vagy azt is mondhatjuk, hogy meg kell mutatni, hogy akkor elfogadható egy döntés, ha univerzalizálást nyert.^[52]

IV. ZÁRÓ GONDOLATOK

MacCormick nézetei a bírói döntéshozatallal kapcsolatban felvetett egyik legérdekesebb vitához (könnyű eset–nehéz eset dilemma) csatlakoznak, s az általa nyújtott megoldás az eset-problémáról értekező különféle álláspontok egy-fajta szintéziseként fogható fel. Az esetkérdést a mai modern jogállami keretben tárgyalja (így követője a dworkini hagyománynak) – egy ilyen irányú betetőzése egyre égetőbb feladat, s azt mondhatjuk, MacCormick jó úton járt. A skót jogtudós elismeri a jogi szillogizmus bírói jogalkalmazásban játszott nélkülözhetetlen szerepét, ugyanakkor újító módon tárja fel az argumentációban rejlő potenciált. Teóriája úgy is magyarázható, mint amely kapcsolódik a szabályalapú és nem szabályalapú (esetközponitú) döntéshozatalról folyó polémiahoz. A MacCormick által is megvizsgált esetközponitú döntés olyan helyzetet takar, melynek Salamon király is részese volt a híres salamoni ítélet kapcsán, vagy amilyen Platón filozófus királya: kivételes bölcsességre támaszkodva az adott esetnek legjobban megfelelő, egyetlen helyes döntést képes kialakítani. Az ilyen döntések sajátossága egyediségük folytán az, hogy megismételhetetlenek. Ezt a tökéletességet nem tudja elérni az a bíró, aki kizárólag szabály alapon ítélkezik, hiszen nincs meg minden információja az esetről, illetve nem tudja tökéletesen felhasználni a meglévő információkat.^[53] A maccormicki esetközponitúság nem a klasszikus salamoni ítélkezést kívánja a bírák számára előírni, hanem felhívja a figyelmet a kanonizált formára hozott szabály és az eset egyedi vonásainak kapcsolódására. „A két döntéshozatali módszer (ti. a szabályalapú és a nem szabályalapú) nem abban fog egymástól különbözni, hogy az egyik alkalmaz szabályokat, míg a másik nem, hanem abban, hogy mi a szabályok státusa az egyik, illetve másik eljárásban, azaz van-e a szabályoknak önálló normatív erejük, kötik-e a szabályok a döntéshozót, avagy tetszés szerint eltérhet tőlük.”^[54]

[52] MacCormick, 2005, 100.

[53] Szabó, 2011, 201-202.

[54] Gyórfi, 2004, 114.

IRODALOM

- Burton, Steven J. (2006): *An Introduction to Law and Legal Reasoning*. Wolters Kluwer, Amsterdam, Hollandia.
- Cohen, Baruch C. (1998): The Brilliant Wisdom of King Solomon. In: *Jewish Law Commentary. Examining Halacha, Jewish Issues and Secular Law*. (Elérhető: <http://www.jlaw.com/Commentary/solomon.html>. Letöltés ideje: 2022. október 31.).
- Feteris, Eveline T. (2017): *Fundamentals of Legal Argumentation. A Survey of Theories on the Justification of Judicial Decisions*. Second Edition, Springer, Berlin.
- Gyórfi Tamás (2004): A szabály alapú döntéshozatal melletti érvek. In: Szabó Miklós (szerk.): *A Hart utáni jogelmélet alapproblémái*. Bíbor Kiadó, Miskolc.
- Hart, Herbert L. A. (1995): *A jog fogalma*. (Ford. Takács Péter.) Osiris Kiadó, Budapest.
- Huxtable, Richard (2001): Logical Separation? Conjoined Twins, Slippery Slopes and Resource Allocation. In: *Journal of Social Welfare and Family Law*. Vol. 23. No. 4. DOI: <https://doi.org/10.1080/09649060110079341>.
- McCormick, Neil (2003): *Legal Reasoning and Legal Theory*. Clarendon Press, Oxford. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198763840.003.0009>.
- McCormick, Neil (2005): *Rhetoric and the Rule of Law. A Theory of Legal Reasoning*. Oxford University Press, Oxford. DOI: <https://doi.org/10.3366/e1364980909001553>.
- MacLean, James (2012): *Rethinking Law as Process. Creativity, Novelty, Change*. Routledge, New York. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203813126>.
- Mallin, Michael G. (1967): In Warm Blood: Some Historical and Procedural Aspects of Regina v. Dudley and Stephens. In: *University of Chicago Law Review*. Vol. 34. Issue 2. DOI: <https://doi.org/10.2307/1598938>.
- Neyers, Jason W. (1999): Donoghue v. Stevenson and the Rescue Doctrine: A Public Justification of Recovery in Situations Involving the Negligent Supply of Dangerous Structures. In: *The University of Toronto Law Journal*. Autumn, Vol. 49. No. 4. DOI: <https://doi.org/10.2307/826008>.
- Norrie, Alan W. (1991): *Law, Ideology and Punishment. Retrieval and Critique of the Liberal Ideal of Criminal Justice*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht–Boston–London.
- Rózsa Huba (1995): *Az Őszövetség keletkezése. Bevezetés az Őszövetség könyveinek irodalom- és hagyománytörténetébe*. Szent István Társulat, Budapest.
- Schauer, Frederick (2006): Do Cases Make Bad Law? In: *The University of Chicago Law Review*. Summer. Vol. 73. No. 3.
- Szabó Miklós (2010): A jog argumentatív természete. In: *Jogesetek Magyarázata*. 2010/2. sz.
- Szabó Miklós (2005): *Ars iuris. A jogdogmatika alapjai*. Bíbor Kiadó, Miskolc.
- Szabó Miklós (2011): Esendő logika. In: *Jog–Állam–Politika*. 2011/különszám.
- Szabó Miklós (1998): Jogi metodológia. Avagy: „hogyan működtethető a jog?” In: Szabó Miklós (szerk.): *Jogbölcseleti előadások*. Bíbor Kiadó, Miskolc.
- Szathmáry Béla (2001): Az igazságszolgáltatás szervezete a zsidó jog szerint. In: *Zempléni Múzsza*. 2001/1. sz.
- Vandavelde, Kenneth J. (2011): *Thinking Like a Lawyer. An Introduction to Legal Reasoning*. Westview Press, Colorado, USA.
- Wróblewski, Jerzy (1996): A jogi szillogizmus és a bírői döntés racionalitása. In: Bódig Máttyás – Szabó Miklós (szerk.): *Logikai olvasókönyv joghallgatók számára*. Bíbor Kiadó, Miskolc.

FELHASZNÁLT JOGESETEK

- Daniels and Daniels v. R. White & Sons Ltd. and Tarbard 8 (1938) 4 All E.R. 258.
- Donoghue v. Stevenson (1932) UKHL 100.
- Her Majesty The Queen v. Tom Dudley and Edwin Stephens (1884) 14 QBD 273 DC.
- MacLennan v MacLennan 1958 S. C. 105; 1958 S. L. T. 12.
- Northern Securities Co. v United States, 193 US 197, 400 (1904).
- Re A – conjoined twins case, EWCA Civ. 254 (22 September 2000).

•
Csegöld (Fotó: Papp László)